12 2022

Дискусия относно българския литературен и издателски пейзаж

Лина Докузович (ред.), Тодор Христов, Цветелина Христова, Станимир Панайотов

Translation: Stoyanka Eneva

Станимир Панайотов: През 2016 г. българското издание „Литературен вестник“ отбеляза своята 25-годишнина. Това, което се очакваше да бъде едно доста невзрачно събитие, предизвика поредица от реакции и дискусии в българския литературен живот - и под литературен имам предвид далеч отвъд полето на литературата и критиката, обхващайки и всякакви учени и писатели от различни области - по простата причина, че изданието винаги е било място за диалог между различни хуманитарни дисциплини. Последва дебат за това дали българската литература е била добре представена през тези 25 години, особено през последните 10-15 години, и имаше няколко много язвителни мнения, изразени както от хора в Литературен вестник, така и извън него. Две важни неща произлязоха от този дебат :

признаването на новото и появата на няколко важни отцепници.

Тодор Христов: В скандала участваха голям брой важни личности и много от тях все още отказват да говорят за него, което говори за тежестта му, но аз бих искал да се спра на един много важен български литературовед, Никола Георгиев, който каза, че всичко ново в българската литература идва от скандалите около списанията. Така че той изрази надежда, че скандалът около „Литературен вестник“ ще подготви почвата за бъдещото развитие на българската литература. Мисля, че това особено желание да не губим надежда се корени в 80-те години на XX век, в късната постсоциалистическа България, когато имаше една култура на семинарите на общности, които живееха заедно, заедно мразеха и обичаха. Георгиев може би беше най-големият ѝ радетел. Това беше култура на надеждата, защото много от учените и членовете на тези общности вярваха, че мислят по уникален начин, неприсъщ за никой друг, и че единствената причина техните идеи да не са признати от Запада, в световен мащаб, е Желязната завеса. Надеждата, разбира се, беше, че след 1989 г. те ще бъдат оценени, защото имаха нещо важно, което да дадат на света. Никола Георгиев изразява това в един от основните си трудове от началото на 90-те години на XX в., "Бракът на литературата със

света", като заявява: "Един от тези пътища, мисля, е следният. Доколкото изобщо го виждат, в очите на чужденците българското литературознание е странично, периферно. Този отрицателен в едно отношение образ може да бъде използван в разговора на нашето литературознание със света. Можем да кажем на другите как изглеждат техните проблеми от страничната гледна точка" (1999, стр. 141).[1]

Този цитат изразява надеждата, че маргиналността може да означава и автономия, но тази надежда се основава на няколко презумпции. На първо място, че знанието е нещо, което можем да дадем на света или да вземем от него, и следователно, че знанието е икономика на даровете. Тази концепция за икономика на даровете беше дълбоко залегнала в социалистическите академични институции, а първите години на прехода я поощриха още повече. Тези години на изобилно финансиране, насочвано най-вече чрез фондации като "Отворено общество" и нейната мрежа, накараха българските мислители, включително и Георгиев, да повярват, че щом Западът плаща за проекти, значи Западът ще подкрепи идеите им. Тази надежда се оказа напразна по ред причини, а кулминацията на разочарованието му настъпи по време на едно посещение като гост лектор в университета в Гьотинген, при което той изведнъж осъзнава, че каквото и да говори, всъщност е в позицията на местен информатор.

Цветелина Христова: Мисля, че Георгиев, не само като мислител, но и като писател, е много добър пример за тази тотална невъзможност да се слеят смисълът и формата и как те биха съществували и съжителствали, например, в англосаксонската или немската академична традиция - защото той има много, много специфичен, много повествователен тип изложение на своите теории, което често наистина не е начинът, по който се очаква да изглежда един академичен текст. Един от начините, по които може да се създаде периферност, е чрез стандартизацията на академичното писане, която може да достигне до такива крайности, в които всякаква оригиналност е нежелателна.

Тодор Христов: Цитатът, който прочетох от Георгиев, всъщност е от първата му статия, публикувана на чужд език, на немски. В увода редакторите коментират статията на Никола[2] Георгиев по следния начин: „Очертана е голяма историческа дъга - от Опиц до Фуко [...] неговият понякога ироничен принос може и да не съответства напълно на обичайните научни конвенции“ (1995, стр. ix–x).[3]

Георгиев, разбира се, е огорчен, а именно по това време в България започва академичната реформа, която е първият знак за това, което

предстои да се случи. По-късно, след реформите от 1997 г. и кризата с хиперинфлацията, образованието започва да се възприема като инвестиция - в противовес на перспективата на икономиката на даровете от времето на социализма. В по-късните си години, непосредствено преди да се пенсионира, той трябваше да се бори да отговори на стандартите на новата система за акредитация и на процедурата, свързана с цитиранията. Георгиев беше категорично против това, защото вярваше, че постоянно използваме мислите на други хора, които трансформираме. Той беше страстен привърженик на понятието интертекстуалност, въведено от Юлия Кръстева, и смяташе, че цитирането е ограничена, приватизирана форма на интертекстуалност, която всъщност налага авторската собственост върху влиянията и обмена на идеи. Той се опита да се противопостави на това и се провали, естествено, но най-активната му съпротива беше срещу проектите като такива, защото дори в началото на 90-те години финансирането, което идваше от "Отворено общество", беше организирано под формата на проекти. Неговият аргумент беше, че проектът е временно сдружение, което много бързо ще се разпадне, без да научи хората как да живеят заедно или как да водят диалог, който действително да приобщава и да включва целия живот на общността.

След 1997 г. и споразуменията с МВФ и Световната банка, след скока на инфлацията, дойде реформата на българската университетска и издателска система. По-късно започна процесът на присъединяване към Европейския съюз, а с него и реформите, свързани с Болонския процес. Едно от важните неща беше, че когато започнахме да използваме стандартите за оценяване на научните изследвания, повече или по-малко свързани с Болонския процес, българските списания, включително университетските, вече не получаваха публично финансиране. Нямаше колектив, който да осигури необходимите средства за издаване, поради което списанията започнаха да зависят от проекти. Тъй като опитът за създаване на база данни за качествени списания на национално ниво се провали през последните години - мисля, че започна през 2014 г., но в крайна сметка се провали - последната вълна от реформи вече отчита като публикации в областта на хуманитарните науки само статии, публикувани в Scopus или Web of Science, което на практика означава липса на каквито и да било статии в български списания, независимо колко авторитетни или известни са те. И това всъщност дискредитира повече от 95% от академичните публикации на българските изследователи в областта на хуманитарните науки. Така че в България не важи принципът „публикувай или умри“ . По-скоро е „публикувай и умри“ - или дори можем да говорим за мъртвородено

публикуване - защото 95% от него просто не се зачита.

Цветелина Христова: Важно е да се отбележи, че причината за това е в местния контекст, в който се създават тези списания, и това е наистина важен въпрос, който засяга не само качеството, но също така представлява подвеждащ и фалшив меритократичен разказ за причините за въвеждането на реформите. Той засяга много важни въпроси за това какво означава да има глобални или международни стандарти за академично публикуване или академично знание. Как се проявява това в местния контекст? Така че не става дума само за икономиката на производството на знания и за това кое знание се счита за валидно и как се измерва, а и за политиката на възпроизводство на знанието. И така, за кого са предназначени тези публикации? Ако измервате качеството на академичните публикации на българските учени, важно ли е те да публикуват в световно признати бази данни или е важно тези публикации да са достъпни за местната публика, за българските читатели, например? Особено ако се замислите за студентите, които ще бъдат бъдещите учени в тази страна. И това отчасти е въпрос на език, дали българският език може да бъде признат за легитимен, но и как се измерва качеството на една публикация.

Мисля, че тук е моментът за една малка критика към българската академична общност. Много ми харесва това, което казва Мануела Бояджиев, че съвременната академия функционира по два начина: единият е като феодална институция, а другият - като неолиберална, като и двата са особено вредни. Така че можем да критикуваме онези неолиберални реформи, които бяха въведени чрез стандартизация и измерване на резултатите и т.н., но също така е необходимо действително да можем да се намесим в периферните академични среди, но не само в периферната академични среди, защото те могат да станат много ендогамни. Има нужда от интервенции в българското академично книгоиздаване в сегашния му вид, но не по този начин, а някои от опитите за действително създаване на пространство за алтернативни идеи дойдоха от няколко социални центъра, създадени през последните 15 години. Те бяха отворени предимно в София и предимно от своеобразна интелектуална диаспора от хора, които са учили в чужбина. Много от тях са възпитаници на Централноевропейския университет. Тази група от хора, учили предимно социални науки в Будапеща или другаде, всъщност разви едно много различно в политически план интелектуално ядро, което всъщност нямаше много място в българските академични среди и в българското академично книгоиздаване.

Станимир Панайотов: Георгиев казва нещо много интересно за българската литература в началото на 90-те години на XX век в едно есе, което е включено в книгата му „Мнения и съмнения“ (1999). Там той заявява, че българската литература е загубила водещата си роля на своеобразна дидактична литература за населението, така че тя вече не изпълнява социална функция. И, разбира се, това е много разбираемо, защото през целия социалистически период в България литературата в частност, но и изкуствата като цяло, обслужват нуждите на добрия социалистически гражданин. И очевидно е имало желание да се освободи от тази наложена от държавата функция. Но това пък създаде редица други проблеми. Мисля, че друг проблем, който последва тази много правилна констатация след прехода, са доста аполитичните на пръв поглед подходи към хуманитарните науки.

Социалните центрове имат предистория, която се корени в българската емигрантска култура от началото на 90-те години на миналия век. Става дума за български учени, които по една или друга причина е трябвало да търсят професионална реализация в чужбина, което е било много трудно, тъй като в тези времена не е можело просто да отидеш в друга държава без виза. Все пак голям брой родени в България учени са заминали, а значителна част от тях са

изгубили напълно контакт с българската култура и не са инвестирали в двукултурна връзка. Пряка последица от това е възникването на един тип академична литература, която не се издава от академични издателства. Цветелина е права, че има доста учени, които привнасят перспективи в България и в българската теория като цяло чрез заразяване на местната култура с идеи, които за съжаление понякога не достигат до българската академична общност. Този канал се отвори някъде през 2008 г. със създаването на първия социален център в България (който, строго погледнато, е втори, но аз го наричам първи по най-различни причини). Казваше се Хаспел По-късно се превръна в неправителствена организация, наречена "Колектив за социални интервенции", която съществува и до днес, но в различен състав. Този социален център имаше издателско крило през цялото си съществуване, а настоящата организация все още издава много интересни книги. Освен това има и друг кръг от хора, които за известно време са били свързани с друг социален център, но също и с Хаспел, понякога чрез конкретно място. Този кръг се нарича dВЕРСИЯ и издава онлайн списание, но също така и годишни сборници с избрани статии. Някои от членовете му публикуват и преводи и др. Интересни публикации излизат и в рамките на феминистки и куиър самоорганизирани структури. Заслужава си да се спомене колективът на ЛевФем, както и Феминистки

Мобилизации, които са публикували интересни изследвания по въпросите на социалното възпроизводство. Тези материали винаги са били публикувани както онлайн, така и в печатен вид, с много малки изключения. Повечето от тях обикновено са финансирани от неправителствени организации чрез различни грантове.

Важното в случая е, че в голяма степен първоначалния конфликт в „Литературен вестник“ през 2016 г. беше предизвикан именно от тази загуба на социална чувствителност на литературата. Това обаче не се ограничава само до литературата, а обхваща социалния и политическия живот в по-широк план. И така, имаше нужда от съживяване на литературата и дори на хуманитарните науки като социално ангажирани инструменти. Мисля, че тази работа се извършваше паралелно от социалните центрове от 2008 г. насам. Така че имаше конфликт. Все още има конфликт. Но има и сътрудничество - понякога с цената на скъсване на лични отношения, но предполагам, че това е нормално понякога.

---

[1]Георгиев, Никола (1999). Мнения и съмнения*:* по дирите на едно литературно чергарство.

Литературен вестник: София. Достъпно на: https://liternet.bg/publish/ngeorgiev/m_s/prilozhnost.htm.

[2] В изданието името му е транслитерирано погрешно като Nicola вместо Nikola.

[3] „Einleitung," (1995), В Hendrik Birus, Manfred Schmeling, Rüdiger Schmitt (eds.) *Weltliteratur Heute: Konzepte und Perspektiven*, Königshausen & Neumann: Würzburg, стр. ix-xii.